

MED PAMÄTI

JÁN PÚČEK

u. fond
na podporu
umenia

Napísanie a vydanie knihy z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia, ktorý je hlavným partnerom projektu.

Text © Ján Púček, 2018

Design & layout © Elena Čániová, 2018

Author photo © Erika Litváková

Cover photo © Ján Púček (archive)

Slovak edition © Občianske združenie

Laputa / Literárna bašta, 2018

ISBN 978-80-972815-3-3

MED PAMÄTI

ŠTYRI NAIVNÉ MONOLÓGY

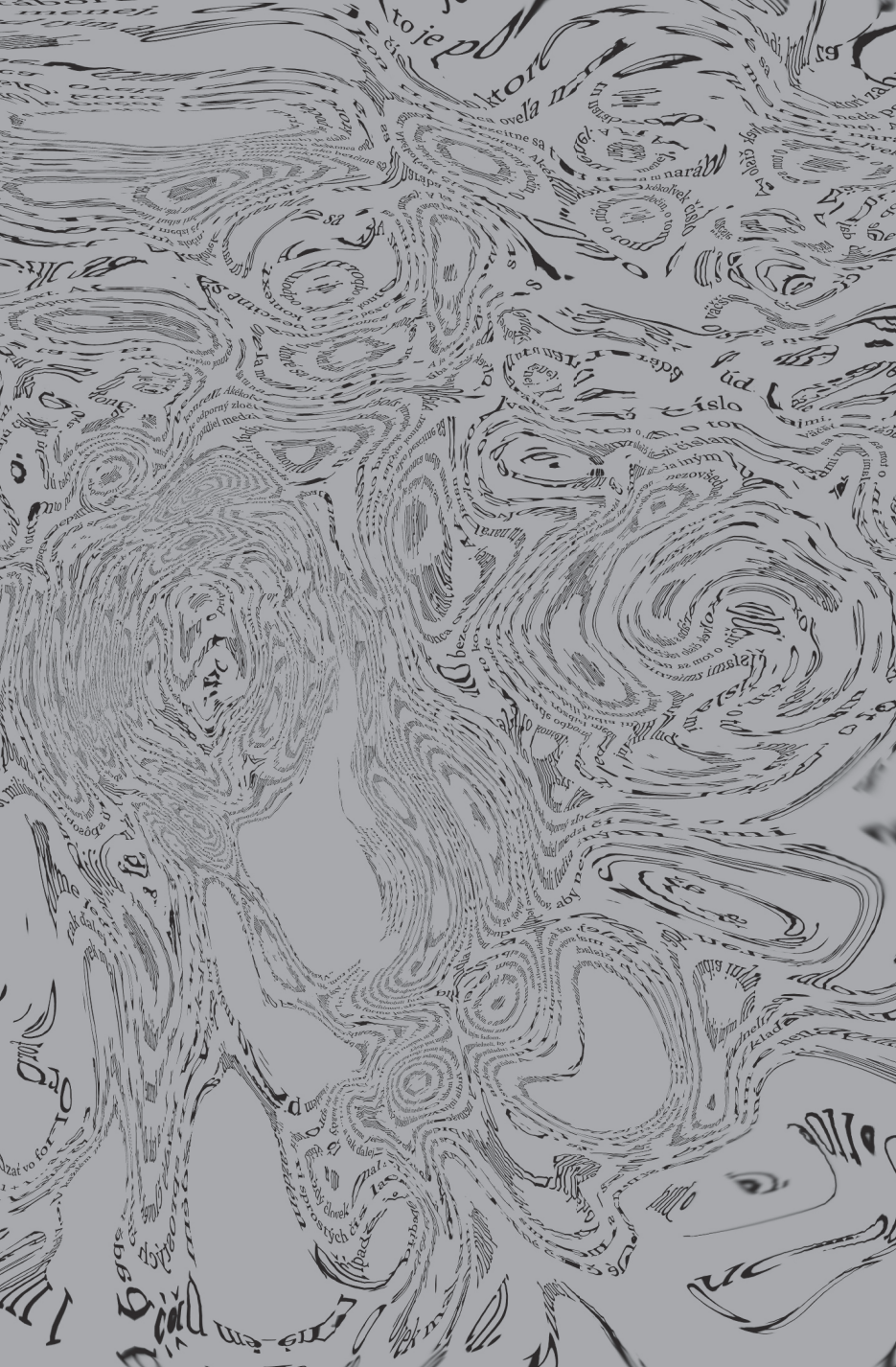

JÁN PÚČEK

*„Kolkokoľvek by som v živote zjedol tých najlepších
praženíc, dokonalosť tej jednej hubovej,
ktorú som jedol v meste Komárom, zostane navždy
nedosiahnuteľná. Napriek tomu, že v skutočnosti
možno nebola až taká dobrá, možno bola pripálená
alebo príliš masťná.*

*Pamäť je však selektívna a taký istý je aj smútok
za tým, na čo sme zabudli. Pamätať si presne nie je
zaujímavé, pamätať si čriečky, útržky,
nejasné momenty – to je istota pamäti.“*

KRZYSZTOF VARGA

ŠIMON

Prečo si myslíš, že boxujem s tieňom? Neboxujem. S nikým. Jediné ak sám so sebou.

Volá sa to asi náhoda. Taká tá vec, ktorá príde znenazdajky, od chrbta, ale v okamihu dá do pohybu celú nesmiernu mašinériu kdesi v útrobách hlavy; rozvíri spomienky a analógie a matné záblesky, vytiahne staré sny i práchnivé myšlienky – je to ako facka mokrou handrou, ako keď rozhorúčený skočíš do ľadovej vody, vezme ti to dych, čistý infarkt. Akoby človeku začala naraz do ucha kričať tisícka rôznych ľudí a každý z nich niečo úplne iné.

Tentoraz to bol pach. Alebo presnejšie: zmes pachov. Zalievaná káva a lieky, ľudský pot a dych. Zastavilo ma to uprostred ulice a pred očami mi v okamihu vyrástla čakáreň u mojej detskej lekárky i ambulancia so starou plechovou kartotékou.

Odkiaľ sa to tak náhle vzalo? Zaprášený suchý fikus a nejaká vetchá palma, víriace zrnká mletej kávy a na dne skleneného pohára lesklé oko malej lyžičky. Hľadím na ňu veľmi dlho. V spomalenom zábere sa stráca a vzápätí

vystupuje z čierňavy turka, priťahuje môj pohľad, hypnotizuje ma. Lietacie dvere. Zakaždým, keď niekto vojde dnu, ešte chvíľu zo zotrvačnosti búchajú a žalujú na toho, kto si dovolil vyrušiť ich z pokojného spánku. A stena, v ktorej sú dvere vsadené. Je to len taká dreveno-sklenená priečka; rámy nahrubo natreté zažltnutou olejovou farbou ako neumyté zuby, detské obrázky na každej sklenej tabuľke. Šašo, Janičko a Marienka, lopta, žltý medveď. A podlaha. Špinavá. Chladná. Hnusná nemocničná dlážka, na ktorej nevidno špinu. Akoby bola vysypaná z drobných čiernych a bielych kamienkov, chaos, ktorý sa pri stene náhle mení na pravidelnú šachovnicu.

Odkiaľ sa to vzalo?

Potrhané koženkové lavičky, do ktorých som pchal prsty a vyberal z nich molitanové guľôčky. Tenká vrstva nepríjemnej plastovej hmoty tváriacej sa ako koža ma oddeľovala od tajomného sveta v útrobách erárneho nábytku. Jaskyne a čudné malé tvory a brány do iných svetov.

Kde to doteraz spalo?

Spomenul som si. Práve dnes. A ty sa pýtaš, čo to znamená?

Niečo sa mi vytrhlo z dna pamäti a vyplávalo na povrch. Otvoril som zásuvku a na jej dne ležalo čosi celkom iné, než som očakával. Ako keď ten chudý bledý Francúz s veselými fúzikmi a zasneným pohľadom zahryzol do mäkkého koláčika, ktorý sa volá magdalénka. A už to išlo. Obraz za obrazom. Spomienka za spomienkou.

Samozrejme – to všetko dobre poznám, stalo sa mi to už neraz. Zakaždým som však zostal udivený z toho, na čo všetko som už dávno zabudol, a pritom to po celý čas

driemalo kdesi hlboko v podvedomí a len vyčkávalo na svoju príležitosť. Pamäť je nevyspytateľný živočích.

Vidím ešte prebalovacie pulty potiahnuté voskovým plátnom a ohyzdný spoločný hajzlík s upotenu plastovou šnúrkou namiesto splachovača. A tých päť či šesť krokov, ktoré bolo treba prejsť od dverí záchoda k ordinácii. A ako som sa zakaždým márne pokúšal ukryť kónický pohár plný moču. A všetci sa pozerali na mňa. Aha, nesie v pohári šťanky! Určite spadne, rozbije pohár, obleje sa!

A za oknom čakárne neprestajne fajčí starý komín, taký milý a pokojný dedko trčiaci zo strechy kotolne.

Veľa času som strávil v tejto miestnosti. Bol som chorľavé dieťa a tie najsilnejšie antibiotiká som hltal v konských dávkach. Každý milimeter tohto depresívneho priestoru mám stokrát prečítaný a uložený nielen v lebke, ale v každej bunke. A predsa sa roky neprihlásil o slovo. Predsa tak dlho mlčal. O to väčšmi ma prekvapila intenzita, s akou ma čakáreň ovalila po hlave práve dnes, uprostred ulice, v celkom inom meste. Stačil len ten nepatrný impulz. Pach liekov, silný turek. A už cítim na prepadnutej hrudi chladný fonendoskop a v hrdle nahrubo obrúsenú špachtľu – a už sa mi prevracia žalúdok – a už zvraciam do lekárskej misky.

Naozaj tá to zaujíma?

Mňa, napríklad, oveľa viac trápi otázka, prečo niektoré impulzy nikdy neprídu, prečo si mnohí z nás nikdy nespomenú na oveľa dôležitejšie veci, ako je nejaká zatuchnutá čakáreň, ktorá traumatizovala moju detskú hlavu. Bola to náhoda. Odkiaľsi – možno z lekárne, možno z nejakej

prehriatej kancelárie – ku mne zavanulo liekmi a kávou. Keby sa to nestalo, čakáreň by ďalej driemala na dne pamäti.

Čo mám o tebe povedať? Že sa takto rozprávame už dlho?

Väčšinou hovorím len ja, to je pravda, ty vždy iba krátko. Otázky sú na oboch stranách a odpovede, ak vôbec prídu, sú neuspokojivé. Čo neuspokojivé! To je slabé slovo. Štve nás, že odpovede neexistujú.

Občas si nahovárame, že naše rozhovory sú dôležité. A možno to tak naozaj je. Keď už pre nikoho iného, pre nás určite. Šúpať pamäť ako cibuľu, jemne narezat' vrchnú vrstvu, stiahnuť celý jeden okruh (pekla), nezabudnúť ani na tú blanku, na ten tenučký film medzi jednotlivými vrstvami, a takto pokračovať ďalej a ďalej – až k jadrú. Keď sa k nemu dostaneme, v rukách nám už nezostane nič.

Ale bola by bez toho vôbec nejaká cibuľa?

Chcete vedieť, kto to je? Ten môj kamarát. Ten, ktorý stojí vedľa mňa, a všetci sa pýtajú: „Kto je ten tichý?“ a „Čo je to zač?“ a „Prečo nič nehovorí?“ Pri týchto otázkach počujem ako nervózne šúcha nohami, až sa napokon obráti a odíde. „Chodte do riti,“ hovorí, a má pravdu.

Volá sa Šimon.

So Šimonom sme vlastne rovesníci. Je možno o pár mesiacov starší alebo mladší ako ja. Nevieme to celkom presne. Šimon sa totiž nikdy nenarodil.

Jeho stará mama Anna Müllerová sa narodila 20. mája 1939 v Nádaši neďaleko Trnavy. V rodnom liste teda mala napísané: „Slovenská republika“. Keď mala tri roky, naložili

ju aj s rodičmi na voz, z voza ich preložili do vlaku a z vlaku do ďalšieho vlaku. Tým druhým odišli ďaleko na severovýchod, na územie Poľska.

Bol to transport zo 6. júla 1942, ktorý odchádzal zo Žiliny a konečnú mal v Sobibore. Šimonova stará mama tam zahynula. Asi veľmi rýchlo. Sobibor nebol určený na nič iné.

Len na likvidáciu.

Na vraždenie.

Napríklad aj trojročných detí.

Anna tam zahynula bez toho, aby sa dozvedela, že jedného dňa sa stane mamou a potom babkou a že bude mať vnuka Šimona a možno aj ďalšie vnúčatá. Nikdy sa nedozvedela nič o tom, čo sa malo celkom prirodzene stať, pretože sa to nikdy nestalo.

Všetko so všetkým súvisí. A tak sa prihodilo aj to, že pre jednu smutnú kapitolu ľudských dejín sa nemal narodiť ani Šimon, jeden z mojich najbližších priateľov, pretože sa nenarodili ani jeho rodičia. A to som odmietol. Kto si ty, že mi upieraš priateľstvo? Kto si ty, že mi kradneš blízkeho človeka? „Choď do riti!“ povedal by Šimon a mal by pravdu.

Šimona som si napriek všetkému našiel. Žije v Nádaši, ktorý sa roku 1945 premenoval na Trstín. Je tichý, to áno. Občas si so mnou zahrá šach. Nad každým ťahom zúfalo dlho premýšľa, čím ma privádza do šialenstva. A navyše – neustále mi kladie otázky.

Čo som si zapamätal ako prvý? V celom svojom živote?

Spomínam si, ako som prvý raz kdesi na šaštínskom bagrovisku nechtiac ponoril hlavu pod hladinu a zabudol

zavrieť oči. Koľko som mal? Necelé dva roky? Zdalo sa mi, že som videl, ako sa kdesi celkom blízko mihla ryba, aj keď asi to bola len bosá noha plavca. Dodnes si pamätám to zelenkavé svetlo pod hladinou, vodu s rozvírenými zrníčkami piesku i ten zvláštny dutý zvuk, ktorý obalil celý svet. Ale hlavne – strach. Vytiahla ma čiasi ruka. Zrejme patrila mojej mame. A potom som už len reval, veľmi dlho som reval.

To je úplne prvé. Ale ty myslíš niečo naozajstné. Čo je však naozaj naozajstné?

Pamätám si mená chalanov zo škôlky. Čajka, Bubniak, Alman, Rusnák, Smieško, Buchta... V škôlke som sa nikdy nedostal k drevenej kuchynke, stále bola obsadená. Len občas, aby som nezačal revať, mi strčili do ruky gumený pomaranč. A stará vychovávateľka ma ťahala za nohu po celej dlhej chodbe až do jedálne, pretože som nechcel raňajkovať spolu s ostatnými. „Ja som jedol doma!“ kričal som a reval a soplil, ruky som vliekol za sebou ako zvädnuté handry. A áno, presladený čaj, to si pamätá každý. A chlieb s maslom a mrkvou. A plastové poháriky s uškom. Boli na nich také krúžky, v ktorých sa držala špina a možno aj pleseň. A vystreľovacie rolety so šnúrkou ako splachovač, kóralka na ich konci v prievane pravidelne klopkala o okenú tabuľu ako v Šikulovej Rozarke. A nízke tvrdé postielky. A nezmyselný popoludňajší spánok. A ešte miestnosť so záchodmi, päť a päť mís stojacich oproti sebe – naľavo chlapčenské, napravo dievčenské. Čúrali sme a pozerali pri tom dievčatám do očí.

Ani to nie je naozajstné?

No tak dobre. Mám štyri alebo päť rokov. Ležím v posteli a uprene pozorujem vysvietenú škáru pod dverami detskej izby. Vedľa je obývačka. Rodičia ešte nespia a kdesi v pozadí šepoce náš starý televízor. Sledujem ten prúžok svetla a bojím sa zaspáť. Neviem, odkiaľ sa vo mne vzal ten strach, tá istota, že ak zaspím priskoro, moji rodičia sa zbalia a odídu. Nechajú ma tu aj so starším bratom, ktorý pokojne spí na vedľajšej posteli a vôbec netuší, aké nebezpečenstvo nám obom hrozí.

Nerozumiem tomu. Ako môže teraz spať? Celá zodpovednosť je len na mne. Moja prvá vážna úloha.

Trvá to asi pol roka. Ani v jeden večer nezaspím, kým rodičia nezhasnú telku i svetlo a neľahnú si do postele.

Občas vyleziem spod perín, poviem im, že idem cikáť, ale v skutočnosti len kontrolujem, či sa už náhodou nezačali potajomky baliť. Chvíľu nezmyselne postojím nad záchodovou misou, spláchnem, aby bol môj nočný výlet uveriteľný a vrátim sa do perín. Odľahlo mi. Ešte sú tu. A ďalej čakám. Čakám, kým nezhasne svetlo.

Tento môj nezmyselný detský strach mi vyryje pod oči tmavé kruhy. Dodnes som sa ich nezbavil a už sa mi to ani nikdy nepodarí.

Asi toto je prvé. Prvé naozajstné. Mám štyri alebo päť rokov a o všetku silu ma oberá obrovský strach a nočné pozorovanie prúžku svetla pod dverami. Vtedy som mal pocit, že len moje bdenie ich ešte stále drží doma.

Dodnes tomu celkom nerozumiem. Kto mi mohol nahovoriť, že moji rodičia, ktorých som v živote nepristihol ani pri poriadnej hádke, sa zrazu uprostred noci zodvihnú a nepozorovane opustia svoje deti? Márne sa snažím roz-

pomenúť na autora tej zlostnej a zákernej informácie, ktorá ma obrala o spánok, no akoby sa prepadol pod zem – nezostala mi po ňom v pamäti ani biedna stopa, ani tieň.

Strach časom opadol, no nedostatok spánku sa mi dodnes nepodarilo dobehnúť.

Bože, takí sme krehkí; stačí jedna lož, jedna hlúposť, ktorej uveríme, a celý náš rytmus sa rozsype na prach. Nejde tu vlastne ani o toto konkrétne klamstvo, o jeho obsah, ale o samotnú lož. O podstatu lži. A zároveň aj o to, aké ťažké je rozlíšiť klamstvo od pravdy, tých pokrvných súrodencov, čo sa tvária, akoby sa nepoznali, a pritom majú toľko spoločného.

Mám štyri alebo päť rokov. Nieкто ma oklamal. A ja dodnes neviem kto a prečo.

Áno, aj toto sa mi vynorilo z pamäti. Ten smrad čakárne. Tá bosá noha pod vodou. Tie plesnivé poháriky.

Ktovie, či sú tie obrazy, ktoré sa nám valia z hláv, nejako upravené, či je k nám mozog milosrdný, či nás láskavo klame, alebo je to celé tvrdý realizmus bez retuše.

A kto rozhoduje o tom, čo sa uloží a čo navždy vymaže? Občas mi hlavou preblyskne; bude aj z tohto niekedy spomienka? Sedíme tu. Rozprávame sa. Hráme šach. Smejeme sa. Kedy a pri akej príležitosti sa mi to znova vynorí?

Ešte mi čosi naskakuje, zápalná šnúra tlie a plameň sa pomaly posúva.

Stále si viem vybaviť tvár dievčata, ktoré som v škôlke miloval. Volala sa Katarína. V šatni mi ukázala zovretú päšť a povedala: „Janko, niečo tu pre teba mám.“ Nikdy ju neroztvorila, nikdy som sa nedozvedel, čo bolo to, čo som

od nej nikdy nedostal. O dva dni nato už milovala Jančušku, pretože bol hokejista. Zrazu som sa cítil priesvitne.

Neskôr, bolo to v zime, som sa pred ňou predvádzal na kúsku vyšmýkaného ľadu za budovou škôlky. Spadol som, roztlkol si hlavu tesne nad obočím a získal tak svoje prvé štychy. Potom mi však hovorili iné. Vraj keď som tancoval na tom ľade, keď som sa vyťahoval pred Katarínou, stál za mnou Alman a podkopol mi nohy. Nikdy som tomu neveril. A dnes? Dnes už neviem vôbec nič.

Niekedy rozmýšľam o tom, kedy som si ako dieťa začal uvedomovať aj niektoré nepríjemné veci. Alebo skôr tie naozaj hrozné. Keď som ponoril hlavu pod hladinu šaštínskeho jazera, vedel som, že môžem zomrieť?

Nech je detstvo akokoľvek krásne a šťastné, naplňujú ho aj strašidelné veci. Z pohľadu dospelého človeka síce vyzerajú ako pletky, hlúposti, detské zábavky, no emócia vo vnútri dieťaťa nie je o nič menšia či slabšia ako v interiéri dospelého. Napríklad tá Katkina nikdy neroztvorená päst v šatni škôlky.

Ja som však myslel najmä na hrozné veci z veľkého sveta. Dnes sú už aj detské knižky o smrti i o vojne. Niektorí si myslia, že existuje hranica, ktorá by sa nemala prekročiť, aby sa o všetkom tom škaredom deťom nehovorilo príliš zavčas. Ale prečo? Aby sa nebáli? Alebo aby sa nebáli priskoro?

Ja som také knižky ako dieťa nepoznal. Neboli. A tak ani neviem, čo som si o tom ako dieťa mohol myslieť – mám len umelo vyvolané spomienky kontaminované mojím dnešným pohľadom. Smrť som pochopil ako nepredstaviteľný koniec všetkého – dodnes ju tak chápem a dodnes